

कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद

देवसिंह सुतार

परीक्षा क्रमाङ्क : २८७१०३५८/०७३

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-१५६-२५-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७४/२०१८

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७४/११/०२

.....
देवसिंह सुतार

शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद' शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी देवसिंह सुतारले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसमा शोधार्थीको लगनशीलता प्रतिविम्बित छ । तसर्थ आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
सहप्रा. केशवराज पोखरेल

(शोधनिर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७४/११/०३

Feb. 15, 2018

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ देवसिंह सुतारले 'कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद' शीर्षकमा तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२.	प्रा.डा. शर्वराज आचार्य (शोध विशेषज्ञ)
३.	सहप्रा. केशवराज पोखरेल (शोधनिर्देशक)

मिति : २०७४/११/१४

Feb. 26, 2018

कृतज्ञताज्ञापन

‘कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक चयन, सामग्री निर्माण सम्पन्न गरुन्जेलसम्म कुशल निर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु सहप्रा. केशवराज पोखरेलप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोध लेखनका क्रममा आफ्नो विविध कार्य व्यस्तता हुँदाहुँदै पनि मलाई शोधप्रस्तावलेखन, शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप प्रदान गर्न आवश्यक सुझाव सल्लाह प्रदान गरेर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधकार्यकै क्रममा सहयोगम पुऱ्याएर आवश्यक सुझाव दिनुहुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी, प्रा.डा. राजेन्द्र पौडेल, गणेशबहादुर बोहरालगायत सम्पूर्ण नेपाली भाषा शिक्षा विभागमा अध्यापनरत श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

जीवनका हरेक कठिनाइहरूसँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो सन्तानप्रति समर्पित रहनुहुने पूजनीय बुवा आमा, दाजुभाई, दिदीबहिनी मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउन सदैव प्रेम, स्नेह, आशीर्वाद दिएर पूर्ण सहयोग गर्नुहुने घरपरिवारजनप्रति म आजीवन ऋणी रहनेछु ।

शोधकार्यलाई सहज रूपमा अगाडि बढाउनको लागि आवश्यक सामग्रीहरूलाई रुजु गरेर सहयोग पुऱ्याउनुहुने श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गरी यस शोधकार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्ने ‘जी’ कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका जितेन महर्जनलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्रलाई पूर्णता दिनको लागि प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग र सल्लाह प्रदान गर्नुहुने सहकर्मीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी
देवसिंह सुतार
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधकार्य 'कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद'सँग सम्बन्धित रहेको छ । यो शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा. शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो ।

यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य अनुवाद सिद्धान्तका आधारमा कर्तव्य कथालाई बैतडेली भाषामा अनुवाद गर्नु, अनूदित पाठ्यांशलाई मूल पाठका आधारमा अन्तिम सम्पादन गर्नु र अनुवाद गर्दा देखिएका समस्याहरूको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । प्रस्तुत शोधकार्यका लागि प्राथमिक र द्वितीय स्रोतलाई आधार बनाएर सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । गुरुप्रसाद मैनालीद्वारा लिखित नासो कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत 'कर्तव्य' कथालाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ । 'कर्तव्य' कथालाई बैतडेली भाषामा अनुवाद गरी वस्तुपरक ढङ्गले विश्लेषण गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीलाई विश्वसनीय र वैध बनाउनको लागि तथा सामग्री सत्यापनका लागि नेपाली भाषा र बैतडेली भाषाका शिक्षकहरूबाट रुजु गराई विश्लेषण गरिएको छ । साथै शोधकर्ता स्वयम् बैतडेली भाषी भएकाले आफैलाई सूचक मानेर सङ्कलित सामग्रीलाई व्याख्या एवम् विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्य अनुवादसँग सम्बन्धित रहेको छ । 'कर्तव्य' कथालाई बैतडेली भाषामा अनुवाद गर्दा विभिन्न प्रकारका भाषिक तहका समस्याहरू देखिएका छन् । अनुवादका क्रममा 'कर्तव्य' कथामा व्यक्त नेपाली शब्दलाई बैतडेली भाषामा खोजेर अनुवाद गरिएको छ । अनुवादपश्चात् अनूदित पाठ्यांशलाई सम्पादन गरिएको छ । सम्पादनको निम्ति उक्त पाठ्यांशलाई बैतडेली भाषा र नेपाली भाषाका वक्ताहरूले गरेको परीक्षणलाई आधार मानेर सम्पादन गरी अन्तिम रूप प्रदान गरिएको छ ।

अनूदित पाठ्यांशमा देखिएका समस्याहरूको पहिचान गरेर विश्लेषण गरिएको छ । अनुवादका क्रममा सांस्कृतिक शाब्दिक व्याकरणिक समस्याहरू देखिएका छन् ।

त्यस्तै वचनसम्बन्धी समस्याहरूमा नेपाली भाषामा बहुवचन बनाउँदा 'हरू' को प्रयोग पाइएको छ भने बैतडेली भाषामा 'हरू' को प्रयोग पाइँदैन । नेपाली भाषामा तँ, तिमी, हजुर जस्ता द्वितीय पुरुषको प्रयोग भए पनि बैतडेली भाषामा तु, तम द्वितीय पुरुषको प्रयोग भएको पाइन्छ । भाषिक विशिष्टतासम्बन्धी समस्याहरू पाइएको छ । जस्तै: पाड न पुच्छरको उटपटाङ् गफ । यस टुक्कालाई बैतडेली भाषामा जस्ताको तस्तै अनुवाद गर्न सकिँदैन । वाच्यगत आधारमा पनि नेपाली भाषा द्वारा र बाट विभक्ति चिह्नको प्रयोग भएको पाइन्छ भने बैतडेली भाषामा बटाहै विभक्ति चिह्न जोड्नुपर्ने देखिन्छ ।

सङ्क्षिप्त रूप

क्र.सं. :	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि. :	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि. :	नेपाली शिक्षा
ने.वृ.श. :	नेपाली वृहत् शब्दकोश
प्रा.डा. :	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा.लि. :	प्राइभेट लिमिटेड
वि.सं. :	विक्रम सम्बत्

विषयसूची

	पृष्ठ
अध्याय एक : शोधपरिचय	१-५
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	२
१.४ अध्ययनको औचित्य/सान्दर्भिकता	३
१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन	३
१.६ अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया	४
१.६.१ सामग्री सङ्कलनका स्रोतहरू	४
१.६.२ सामग्री विश्लेषण प्रक्रिया	४
१.७ अध्ययनको रूपरेखा	५
अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा	६-२६
२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा	६
२.१.१ पुस्तक पुनरावलोकन	६
२.१.२ शोधकार्यको पुनरावलोकन	८
२.२ बैतडेली भाषाको परिचय	१०
२.३ अनुवादको सैद्धान्तिक प्रारूप	१२
२.३.१ अनुवादको परिचय	१२
२.३.२ अनुवादको महत्त्व तथा आवश्यकता	१४
२.३.३ अनुवादको वर्गीकरण	१६
२.३.४ अनुवादका प्रचलित सिद्धान्तहरू	१८
२.३.४ अनुवादका अपेक्षित गुणहरू	२२
२.३.५ भाषाशिक्षणमा अनुवाद अध्ययनको स्थान	२४
अध्याय तिन : कर्तव्य कथाको बैतडेली भाषामा अनुवाद	२७-३४
अध्याय चार : अनूदित पाठ्यांशलाई मूल पाठका आधारमा अन्तिम सम्पादन	३५-४३
अध्याय पाँच : अनुवाद गर्दा देखिएका समस्याको विश्लेषण	४४-४८
५.१ अनूदित पाठ्यांशमा देखिएका समस्याहरू	४५
५.१.१ शाब्दिक तहको समस्या	४५

५.१.२	अर्थगत समस्या	४५
५.१.३	भाषिक विशिष्टतागत समस्या	४६
५.२	अनुवादमा देखिएका व्याकरणिक कोटिगत समस्या	४६
५.२.१	पुरुषका आधारमा	४६
५.२.२	आदरका आधारमा	४६
५.२.३	वचनसम्बन्धी समस्या	४७
५.२.४	वाच्यगत समस्या	४७
५.३	निष्कर्ष	४८
अध्याय छ : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता		४९-५१
६.१	सारांश	४९
६.२	निष्कर्ष	५०
६.३	सुभाष	५०
६.४	उपयोगिता	५१
सन्दर्भसामग्री सूची		५२-५३
परिशिष्ट		
व्यक्तवृत्त		

परिशिष्ट (क)

नेपाली भाषामा रहेको कर्तव्य कथालाई बैतडेली भाषामा अनुवाद गरेर रुजु गर्नाका लागि
छनोट गरिएका शिक्षकहरूको नामावली

क्र.सं.	शिक्षकको नाम	कार्यरत संस्थाको नाम	शैक्षिक योग्यता
१.	ईश्वर रावत	नागार्जुन मा.वि., बैतडी	एम.एड. (अङ्ग्रेजी)
२.	कल्याण सिंह साउद	गर्वेश्वर आ. विद्यालय, बैतडी	एम.एड. (नेपाली)
३.	कृष्णदत्त भट्ट	मणिलेक उ.मा.वि., बैतडी	एम.ए. (नेपाली)
४.	गोविन्द नायक	कृष्ण उ.मा.वि., कञ्चनपुर	एम.एड. (नेपाली)
५.	दशरथ कार्की	शारदा मा.वि., बैतडी	वि.एड. (अङ्ग्रेजी)
६.	दिपेन्द्र बहादुर चन्द	लक्ष्मीपुर आधारभूत विद्यालय, बैतडी	वि.एड. (नेपाली)
७.	देवसिंह पुजारा	सेइ बोर्डिङ स्कुल, नुवाकोट	एम.एड. (अङ्ग्रेजी)
८.	धना जोशी	महेन्द्र मा.वि., नुवाकोट	एम.एड. (अङ्ग्रेजी)
९.	धर्मदेव ओझा	अजिङ्गरे मा.वि., नुवाकोट	एम.एड. (अङ्ग्रेजी)
१०.	धर्मसिंह भाट	विशालपुर मा.वि., बैतडी	एम.एड. (गणित)
११.	धर्मानन्द भट्ट	महेन्द्र मा.वि., नुवाकोट	एम.एड. (अङ्ग्रेजी)
१२.	निर्मला विष्ट	कमलपुर मा.वि., बैतडी	वि.एड. (नेपाली)
१३.	पवित्रा कलौनी	लक्ष्मीपुर आधारभूत विद्यालय	आइ.एड. (नेपाली)
१४.	भरतराज ओझा	धौलागिरी क्याम्पस, बाग्लुङ	एमएससी
१५.	भरतराज जोशी	विशालपुर मा.वि., बैतडी	एम.एड. (नेपाली)
१६.	भवानी सिंह नायक	मणिलेक क्याम्पस, बैतडी	एम.ए., एम.एड. (नेपाली)
१७.	लक्ष्मण सिंह खत्री	महेन्द्र मा.वि., बैतडी	एम.एड. (गणित)
१८.	वेलु भट्ट	मणिलेक क्याम्पस, बैतडी	एम.एड. (गणित)
१९.	विन्दु भण्डारी	सोमेश्वर मा.वि., बैतडी	वि.एड. (नेपाली)
२०.	सञ्जय विष्ट	कमलपुर मा.वि.	एम.एड. (पाठ्यक्रम)

परिशिष्ट (ख)

नेपाली भाषामा रहेका प्रचलित शब्दलाई वैतडेली भाषामा अनुवाद

वैतडेली भाषा	नेपाली भाषा
अन्धेर	अचम्म
उथ	पर
काजबार	चाडपर्व
घगरण्ड	आइमाई
गेदामेदा	केटाकेटी
गेदो	ठिटो
जतकाली	सुत्केरी
तइबेला	त्यहीबेला
तेछ्छिरैछ	लडिरहेछ
धुनु	नुहाउनु
नाज	अन्न
पटकन	आगन
मूल्या	अनाथ
मैना	महिना
मान्स	मानिस
सराद	श्राद्ध
रोस्यो	चुलो
सम्दी	सम्धी
रम्मोल	रमिता

परिशिष्ट (ग)

कर्तव्य

लगालग नौ दिन ज्वरो आएर मुखिया गड्गाधरले संसार छोडे । उनी एउटा महान् पुरुष थिए । आफ्नो विपुल सम्पत्तिलाई उनी सधैं “जनताको थाती” भन्थे र आफूलाई त्यस सम्पत्तिको केवल एउटा सञ्चालक मात्र सम्झन्थे । गरिबहरूको चुलामा आगो नबलेको र सुत्केरी भोको रहेको समाचार सुन्ने बित्तिकै बोलाएर चाहिँदो अन्न-पैसा दिई पठाउँथे । कसैले तिर्ने भाका सोध्यो भने “सके तिर्नु, नसके तिमीहरूकै हो” भन्ने जवाफ दिन्थे । उनको जीवनकालमा कसैको बिहावर्तुन, किरिया-श्राद्ध, दसैं-तिहार अड्केन । गाउँका दीनहीन गरिबहरू बेरामी परेको सुन्नासाथ ओखतीमूलो लिएर उसका भत्केका भ्रुपडीमा पुग्थे । गाउँका गरिबहरूलाई ‘मुखिया बाको जिउ छइन्जेल हामीले अन्यायमा मर्नु पर्दैन’ भन्ने दृढ विश्वास थियो । उनी आँगनमा आएर नउभिदिएसम्म मानिसहरू आफ्नो चाडबाड, काजकल्याण अपूर्ण सम्झन्थे । कसैले अन्याय गर्‍यो भने वरिपरि दस गाउँका दुनियाँ उनैका ढोकामा फिराद गर्न आइपुग्थे । उनको शासनकालमा कसैलाई कसैले सताउन पाएन ।

गाउँका तालुकदार भए पनि ‘मुखियाबा’ का नाउँले प्रसिद्ध थिए । उनी गाउँतिर भरे भने गाउँका सारा केटाकेटीहरू ‘मुखियाबा’ भन्ने कोहोलो हाल्दै आउँथे र कोही औंला, कोही लबेदाको फेर, कोही उनको लट्ठी समाउँथे । केटाकेटीहरूले त्यसो गर्दा बूढा मुसुमुसु हाँसेर कसैको गाला थप्यपाउँथे, कसैको चिउँडो उचालेर हाँस्थे । यस प्रकारले गाउँका युवावृद्धा, बालवनिता सबैका निमित्त उनी अपार प्रिय थिए । उनलाई ग्रामपिता भन्नु कति अत्युक्ति थिएन ।

उनको देहावसानले गर्दा वरिपरि दस गाउँको अपार क्षति भो । भोकानाङ्गा, दुःखीदरिद्रीका बाबु मरे । बूढाबूढी, लुलालङ्गडा, कानाखोरन्डाको टेक्ने लट्ठी भाँचियो । न्यायको बत्ती निभ्यो । अनाथ-अशक्तहरूको आशास्तम्भ ढल्यो । गाउँका ‘धन्वन्तरि’ अस्ताए ।

बेरामी कुर्न बसेका दस गाउँका दुनियाँ डाँको छोडेर रुन लागे । एउटा ठूलो आर्तनाद दिग्दिगन्तमा व्याप्त भो । केही बेरपछि शव उठाएर खोलातिर लगे । मलामीको लर्को गाउँदेखि तल खोलासम्म पुग्यो । मानिसहरूले भने, “कसैको मरण होस् त यस प्रकारको होस् ।”

गङ्गाधरका दुई छोरा थिए- जेठा मुरलीधर र कान्छा श्रीधर । मुरलीधर पण्डित थिए । सबेरै नुहाउँथे, आधा दिनसम्म पूजापाठ गर्थे । उनी आफ्नू धर्म र संस्कृतिका उपर असीम श्रद्धा राख्दथे । आफ्ना पिताका भैं उनी पनि अरूलाई सताउनु महापाप सम्झन्थे । मानिसहरू उनलाई जिल्लाका टाढाटाढा ठाउँमा बोलाएर सप्ताह पुराण सुन्थे । उनी एउटा वास्तवमा सच्चा ब्राह्मण थिए । धोतीमाथि लामू लबेदा, लबेदामाथि सेतो पटुका, शिरमा मखमलको रातो टोपी, काँधमा च्यादर, ललाटमा चन्दन, उनी सधैं यही परिधानमा हिँड्थे । जिल्लामा 'मुरली पण्डित' का नामले विख्यात थिए । आइमाईहरूको गृहकलहले गर्दा उनी बाबुसँग अघि नै छुट्टिएर बेग्लै बसेका थिए । उनका दुई जना छोरी मात्र थिए, छोरा थिएनन् ।

यता भाइ श्रीधर चाहिँ राजनीतिक पार्टीका सदस्य र ग्राम विकासका प्रधान थिए । दसौँ श्रेणीसम्म अङ्ग्रेजी पढेका थिए । धोक्रे सुरुवाल र कुर्ता लाउँथे । जुँगा, दारी, खौरेर लामो बुलबुल पालेका थिए । कहिलेकाहीं बुलबुलको अग्रभाग निधारतिर झुन्डो भन्ने टाउको झड्कारेर पछाडितिर सार्थे । आधा अङ्ग्रेजी, चौथाइ संस्कृत, चौथाइ नेपाली मिसाएर कुरा गर्थे । त्यसो हुनाले उनले गरेका कुरा अशिक्षित ग्रामीण जनताहरू चौथाइ मात्र बुझ्दथे । पूजापाठ गर्नु, टीकाचन्दन लगाउनु दासत्वको चिह्न हो भन्थे । विरगञ्जको अधिवेशनमा जाँदा गोरखपुरमा 'केलनर' को होटलभित्र पसेर केके-केके खाए भनी उनका साथीहरू भन्थे । उनी आफूलाई जिल्लाभरिको प्रमुख प्रगतिवादी सम्झन्थे । हातमा चन्दा बुक लिएर चन्द्र मार्गै हिँड्थे । त्रासले भन्नू या आशले भन्नू जिल्लाका सानाठूला सबै मानिसहरूमा उनको निकै धाक थियो । जिल्ला गाउँका मानिसहरू उनबाट अर्थोकमा भन्दा धनीहरूको अधियाँ बाली कब्जा गर्ने, अधीन गर्ने साहु विर्तावालहरूको लरलहना, झाराखेताला हडप्ने काममा विशेष सहायता पाउँथे । जिल्लामा उनी 'शर्माजी'का नाउँले प्रख्यात थिए ।

छोराहरू भिन्न हुँदा 'पिपले' भन्ने सयमुरी खेत बुढाले आफ्नो जिउनी राखेका थिए । कुलाको पानी लाग्ने, खोलापैराको डर नभएको, मानामुरी फल्ने, डोल परेको साह्रै असल खेत थियो ।

क्रिया सिद्धिएका केही दिनपछि बाबुको जिउनी खेतको विषयमा मुरलीधर र श्रीधर बिच विवाद उठ्यो । बाबुसँग बसेकाले ऐन सवालले एकलौटी हुने भन्ने श्रीधरको र मनै बेलामा मेरा दुवै छोरा बराबर हुन्, "आधा-आधा बाँढेर खानू" भनी बाले भनेर जानुभएकाले आधामा मेरो पनि हक लाग्ने भन्ने मुरलीधरको भनाइ थियो ।

पैंतालीस दिनको काम सिद्धिएका भोलिपल्ट जिउनी खेतको निर्णयका निमित्त मुरलीधरले गाउँको मानिसहरूलाई बोलाए । जुन आँगनमा, दस गाउँका दुनियाँको होचीअर्घेली, न्यायअन्यायको निरोपण हुन्थ्यो, आज त्यही आँगनमा उनै न्यायाधीशका दुई सन्तानको निसाफ गर्न गाउँका मानिसहरू भेला भए । मानिसहरूको दुई मत भो । उमेर पुगेका बूढापाकाले मुरलीधरको पक्ष लिए । श्रीधरका प्रभावमा परेको नयाँ ठिटाहरूले चाहिँ श्रीधरको । सम्पत्तिका धनी बाबुले नै “दुवै छोराले आधा-आधा खानू भनेर गएपछि त्यस महाआत्माको अन्तिम आज्ञा श्रीधरले मान्नेपछि भन्ने निर्णय बूढापाकाले गरे आधा-आधा खानू भन्ने लिखत पण्डित बाजेले देखाउन नसकेपछि बाबु जुन छोरसँग बसेका हुन ऐनकानुनले जिउनी उसै छोराको एकलौटी हुन्छ भन्ने फैसला ठिटाहरूले गरे । बूढापाकाले धर्मको न्याय गरे, ठिटाहरूले ऐनको । भोज सम्भेर गाउँका सारा कुकुरहरू पनि त्यहीँ जम्मा भएका थिए परस्पर ठूलो विवाद भो । हुल्लडवाज नयाँ ठिटाहरूका अगाडि बूढापाकाहरूको केही जोर चलेन आखिर न्यायको केही टुङ्गो नलागी सभा विसर्जन भो । भेला भएका ठिटाहरू बूढापाकाहरूलाई छेड हानेर हाँस्दै घरतिर गए । बूढापाकाहरू पनि लाखापाखा लागे ।

ग्रामसभा विसर्जन भएका अलि दिनपछि बाबुका अन्तिम आज्ञाको आधार लिएर मुरलीधरले अदालतमा नालिस दिए । धुमधामसँग मुद्दा चल्यो, गाउँका बुढापाका, तरुणतन्नेरी साराले बकपत्र गर्नुपर्थ्यो । साक्षी बस्दा पनि गाउँ दुई भागमा विभक्त भो । “मर्ने बेला दुवै छोराले आधाआधा बाँडेर खानू भनी बूढापाका भनेको हामीले प्रत्यक्ष देखेसुनेका हौं ।” भनी बूढापाकाले बकपत्र गरे, ठिटाहरूले चाहिँ “होइन” भने होइन भन्नेकै सङ्ख्या बढी भयो ।

जनक्रान्तिदेखि यता श्रीधरले अड्डाखानामा पनि आफ्नो रोबरवाफ प्रशस्त जमाइराखेका थिए । भनेजस्तो भएन भने बजारमा ढ्वाड फुकेर पर्चा बाँड्दै हिँड्थे । त्यसो हुनाले अदालतका डिट्टाविचारीहरू श्रीधरसँग अलि झस्कन्थे । उसमाथि अदालतमा मामिलाको निरोपण हुँदा बकितम्लाई भन्दा लिखितम्लाई बर्ता महत्त्व दिने रीति छ । हरेक विवादमा ऐनकानुनकै आधार लिइन्छ । कानुन श्रीधरका पक्षमा थियो अन्त्यमा डिट्टाविचारीले कानुनको आज्ञा पालन गरे । जिउनी श्रीधरले पाए, मुरलीधरको हार भो ।

यता केही महिनादेखि श्रीधर बेरामी छन् । उनलाई तपनी ज्वरो आइरहन्छ, खोकी लाग्छ, छाती दुख्छ भन्छन् । बेथा आहारविहारको दोषबाट भएको भन्थे । शरीर सुकेर हाडछाला मात्र बाँकी थियो ।

यस्तै बेलामा कुटुम्बले छोरा शशीधरलाई छोरी दिन आए । कुटुम्ब धनीमानी थिए । जिल्लामा उनको ठूलो ख्याती थियो । मधेशतिर तीनचार मौजा जमिंदारी छ भन्थे । सन्तानमा केवल यिनै एउटा छोरीमात्र हुन् भन्ने सुनिन्थ्यो । शशीधर भरखर पन्द्र वर्षमात्र लागेको थियो, आदर्श विद्यालयको दसौं कक्षामा पढ्थ्यो । ठिटो राम्रो र बहुते मेधावी थियो । छोराको यति सानै उमेरमा बिहा गर्न त श्रीधरको मन थिएन । तर एउटी छोरीमात्र भएका धनी कुटुम्बले घरै आएर छोरी दिँदा उनी बडो असमञ्जसमा परे । उता आइमाईहरूले पनि बिहा गर्ने पछि भनेर करकर गर्न थाले । उनले आइमाईको हठलाई नाइँनास्ति गर्न सकेनन् । कामकुरो छिनियो । खुब मन फुकाएर बिहाका मालसर्जाम तयार गर्न थाले ।

वैशाखको महिना थियो । मुरलीधर नुहाएर पूजाकोठामा पसेका मात्रै थिए, श्रीधरका घरमा बाजा बज्न लागेको सुनेर भ्यालबाट हेर्न लागे । आँगनमा चौकाचँदुआ गरेको, चारैतिर तोरण टाँगेको, मण्डप ध्वजापताकाले सिँगारी राखेको, निम्तामा आएका नसनाताहरू राम्राराम्रा लुगा लाएर बाहिरभित्र गरिरहेका, अरू इष्टमित्रहरूचाहिँ दलान, फलैँचा, बैठकमा डम्माडम्मी भएर बसेका, मण्डपमा यज्ञसामग्रीहरू फिँजाराखेका, पुरोहित बेदी अगाडि बसेर यज्ञविधि गर्न लागेका, बडो अपूर्व शोभा देखिन्थ्यो । एक छिनपछि सकीनसकी मण्डपमा आएर श्रीधरले पूर्वाङ्ग कर्म गर्न थाले ।

तर घरगृहस्थीको यति ठूलो चाडउत्सवमा दुई कान्लामाथि घर भएका आफ्ना सहोदर दाजूभाउजूलाई श्रीधरले बोलाएनन् । अरूलाई नभए पनि दाजूका दुईजना छोरीलाई त अवश्य डाक्नुपर्थ्यो । तिनीहरूलाई पनि डाकेनन् ।

मुरलीधरको मन एक तमासको भयो । घोरिएर आकाशपट्टि हेर्न थाले । अतीतका अनेक स्मृतिहरू उनका सामुन्ने साकार भएर आए । एकपटक स्वर्गीय पिताको तेजस्वी अनुहारको पनि सम्झना भो । केही बेरपछि बर्र आँसु झारेर आफ्नो नित्य कर्म गर्न थाले ।

अपराह्नतिर दुलाहा अन्माउन थाले । मुरलीधर आफ्नो पूजाकोठाको भ्यालमा उभिएर हेरिरहेका थिए । एक छिनपछि बाजाबालाहरू मङ्गलधुन बजाउँदै अधिअधि हिँडे । त्यसपछि दुलाहाको तामदान चल्थो । शशीधर बिहाका राम्राराम्रा पोसाक लाएर

तामदानमाथि बसेको थियो । शिरमा जरीवाल गुलाफी पगरी, काँधमा रातो दोसल्ला, गलामा फूलको माला, निधारमा पहुँलो ठाडो तिलक, कानमा उज्ज्वल टप लगाएको गन्धर्वजस्तो देखिन्थ्यो । शशीधरलाई दुलाहाका रूपमा तामदानमा बसेको देखेर हर्षले मुरलीधरको गहभरि आँसु भयो, मनमनमा भने “कूलको जेठो सन्तान, मेरो पिण्डपानीको दाता ।”

मुरलीधरले सबै बरियातीलाई एकएक गरेर हेरे । बूढोपाको एउटा थिएन, सबै अल्लारे ठिटा मात्रै । सबैका हातहातमा चुरोट थियो, बेफुडसँग धुवाँ उडाइरहेका थिए । श्रीधरचाहिँ फलैँमचामा ओछ्यान लाएर पल्टिरहेका थिए ।

मुरलीधरले मनमनमा भने, “खोलामा बाको कत्रो नाउँ छ । आज पनि घरघरमा बाकै यश र कीर्तिको चर्चा हुन्छ । उसमाथि त्यस्ता घरानियाँ कुटुम्बका दैलामा बरियात जानु छ । यी ठिटाहरू चुरोट फुक्न र पाड न पुच्छरको उट्टपटाड गफ चुट्नबाहेक अर्थोक जान्दैनन् । बाबुचाहिँ ओछ्यानमा लम्पसार परिरहेछ । यिनले बाबुबाजेको नाउँ इज्जत पखाल्न आँटे । अब आँखा चिम्लेर बस्नु भएन” भनेर मुरलीधर आफ्ना कोठामा पसे अनि लुगासुगा लाएर उनले जहानसँग भने, “कमला, मेरो दोसल्ला भिकिदेऊ ।” पतिलाई लुगासुगा लाएर हिँड्न तम्तयार भएको देखेर कमलाले भनिन्, “यस्तो टट्यानपुर घाममा कता हिँड्न लाग्नुभाको, नि ?”

“जन्त ।”

“जन्त ? नबोलाईकन त कुकुर पनि नजाओस् ।”

“ठीक भन्यौ, कुकुर अज्ञानी पशु हुनाले बोलाएपछि मात्र जान्छ, मानिस चाहिँ ज्ञानवान् हुनाले बखत-मौका विचार गरेर आफैँ पनि जानुपर्छ ।”

“अँ, नबोलाईकन पनि जानुपर्छ । दाज्यूलाई बाबुले मर्ने बेलामा दिएको खेत पनि खोसेर खाने त्यस्ता असत्तीको।”

“खाऊन्, आखिरमा त मेरो खाने पनि यिनै हुन् । मरेपछि खानुपर्थ्यो, जिउँदैमा खाए । त्यसको पाप धर्म उनैलाई छ ।”

“भो, म त मारे पनि जान दिन्नँ । उनलाई दाजूभाउजू नचाहिएपछि हीले मात्रै किन अँगालो हाल्दै हिँड्ने ?”

त्यस पाजीलाई अँगालो हाल्न जान लागेको होइन कमला यहाँ बाबुबाजेको मानमर्यादा डुब्ल लाग्यो । कुलमा सबैभन्दा जेठो सन्तानको बिहे, उसमाथि त्यत्रा घरानियाँ कुटुम्बका आँगनमा बरियाती लैजानु छ । बाबुचाहिँ फलैचामा ओछ्यान् लाएर लडिरहेछ । जन्तीमा बूढोपाको एउटा छैन । खालि ओठ निचोर्दा दूध भर्ने अल्लारे ठिटा मात्र छन् । घरगृहस्थीको यति ठूलो काममा घरको एक भाइ पनि नगए जोरीपारीले के भन्लान् ? स्वर्गमा बसेका पितृहरूले के भनिठान्लान् ? तिमी अर्काको घरबाट आएकी छोरी हो कमला, कूलको मर्यादामा भनेको कत्रो कुरो हो । त्यो तिमीलाई थाहा छैन । जन्ती बैसीमा पुगिसके, चाँडो दोसल्ला भिकिदेऊ ।”

कमलाले भकँदै बाकसबाट दोसल्ला भिकेर दिइन् । दोसल्ला काँधमा हालेर लौरो टेक्दै मुरलीधर जन्त हिँडे । उनलाई यस्तो टट्यान्पुर घाममा एकलै ओह्रालो लागेका देखेर गाउँका मानिसहरू अचम्म मानेर मुखमुखमा हेर्न लागे ।

बरियात खोलापारि पुगिसकेको थियो । मुरलीधर पनि पछिपछि गए । भमक्क साँभ परेपछि दुलहीका घरमा पुगेर सुटुक्क फलैचामा बसे । मुरलीधर पुग्दा दुलहीका बाबु वरणी गर्न लागेका रहेछन् । मानिसको घुइँचामा उनलाई कसैले चिनेनन् ।

वरणी सिद्धिएको केही बेरपछि यज्ञमण्डपको कार्य आरम्भ भो । पुरोहित वेदीमा रेखी हाल्न थाले । भित्राबाट यज्ञसामग्रीहरू आउन थाले । यज्ञ सम्पन्न भएपछि दुलहादुलहीलाई वस्न पुग्ने गरी आसन ओछ्याएर दुलाहालाई राखे । एक छिनपछि छोरी बोकेर घरभित्रबाट दुलहीका बाबु निस्के र छोरीलाई दुलाहाका बायाँतर्फ बसाए । दुलही बसेपछि लाज माने जस्तो गरेर शशीधर अलि पर सन्यो । शशीधरले लाजमानेको देखेर मुरलीधर फलैचामा मुसुमुसु हाँस लागे ।

दुलहादुलही यज्ञमा बसेपछि दुलहीका बाबुले यताउति हेरेर भने, “खै, सम्धी पाल्नुभएको छैन, अब मण्डपमा आएर बसिदिनुभएहुन्यो ।”

दुलहीका पिताले बोलाएको सुनेर फलैचाबाट मुरलीधरले भने, “ज्यू, म यहीं छु, आउन लागौं ।”

मुरलीधर उठेर मण्डपमा गए । चिनेका मानिसहरूले ढोगिदिए । जेठाबाबुलाई अचानक आफूनेर उभिएको देखेर शशीधरले पनि ढोगिदियो । मुरलीधरले छोरालाई “नानी

चिरञ्जीवी भए” भनेर आशिष् दिए र उसको पछाडिपट्टि बसी उसलाई आफ्नो काखनेर ताने ।

बाबुको स्थानमा मुरलीधर बस्न गएको देखेर बरियातमा आएका ठिटाहरू परस्पर कानेखुसी गर्न लागे ।

मुरलीधर जिल्लाभरिका विख्यात पण्डित थिए । उनलाई कन्यापक्षका धेरै मानिसहरू चिन्दथे । श्रीधर र मुरलीधरले जिउनीका विषयमा वर्ष दिनसम्म मुद्दा लडेको पनि धेरै जनालाई थाहा थियो । कन्या पक्षका बूढापाकाहरूले भने, “त्यस्ता महापुरुषका सन्तानहरू आफ्नो कर्तव्य किन छोड्दथे । तब पो मानिसहरू कुलघरान भन्दछन् ।”

विवाहविधि आरम्भ भो । पुरोहितले ऋचामन्त्रहरू उच्चारण गर्दा अशुद्ध भएका ठाउँमा मुरलीधर सच्याइदिन्थे । शशीधर चाहिँ जेठा बाबुका छातीमा अडेस लागेर आनन्दसँग बसेको थियो । मुरलीधर बखतबखतमा गर्नुपर्ने कर्महरू छोरालाई सिकाइदिन्थे । एवम् प्रकारले विवाहविधि समाप्त भो ।

भोलिपल्ट दिउँसो दुलही अन्माइदिए । मुरलीधरले निहुरेर बुहारीको मुख हेरे, बुहारी महालक्ष्मीजस्ती रहिछन् । छोराबुहारीको रूप देखेर मुरलीधर गदगद भए । अनि दुलहादुलाहाको डोली अगाडि लाएर मुरलीधर घरतिर फर्के ।

साँझ पर्ने बेलामा बरियात गाउँनेर पुग्यो । पँधेरामाथिको चौतारामा रमिता हेर्ने मानिसको घुइँचो थियो । बरियात दोबाटोनेर पुगेपछि “लौ, घर लगेर भित्र्याऊ” भनेर मुरलीधर आफ्ना घरतिर गए ।

दुलही भित्र्याए पछि दाज्यू बिहेमा गएको, सबै कार्यविधिहरू आफ्नो कुलपरम्परानुसार राम्रो प्रकारसँग सम्पन्न भएको खबर श्रीधरले सुनेर गहभरि आँसु पारेर ठिटाहरूसँग सोधे, “दाज्यूलाई खानपिन त राम्ररी गरायौ के ?”

“आज एकादशी भनेर पण्डित बाजेको केही खानुभएन, भोकै आउनुभयो ।”

बिहे सिद्धिएको एक महिनापछिको कुरो हो । एकदिन बिहान मुरलीधर आफ्नो नित्यकर्म सिध्याएर फलैचामा बसेर भागवत हेर्न लागेका थिए, त्यस्तैमा शशीधरले विस्तारविस्तार आएर मुरलीधरलाई ढोगिदियो र दलानको थाममा टाँसिएर भन्यो, “ठूला बा जिउनीको पिपले खेतमा हजुरलाई जताबाट मन पर्छ, नापेर आधाखेत कमाउनुहोस् अरे, बाले भनेर पठाउनुभा’ को ।”

शशीधरको कुरा सुनेर मुरलीधरले उसका मुखतिर हेरेर मुसुमुसु हाँस्तै भने, “जिउनीको आधा खेत मैले कमाए तिमिहरू के खान्छौ नि बा ?”

शशीधर केही उत्तर नदिएर छिट्छिटो आफ्नो घरतिर गयो । कमला चाहिँ दैलाको आडमा उभिएर बाबुछोराको कुरा सुनिरहेकी थिइन् ।

शशीधरले खेत कमाउने कुरो सुनाएर गएको चौधपन्ध्र दिनपछि एकदिन मुरलीधर फलैचामा बसेर नस सुँघ्दै विद्यार्थीहरूलाई रघुवंशको पाठ घोकाउँदै गर्न लागेका थिए । त्यस्तैमा श्रीधरकी सानी छोरी रमाले आएर रुन्चे मुख लाएर भनी, “ठूल बा बालाई व्यथाले चाप्यो । हजुरलाई बोलाउन पठाउनु भएको ।”

छोरीको कुरो सुन्नेबित्तिकै पढाउन छोडेर रमाको हात समाउँदै मुरलीधर भाइका घरतिर गए । श्रीधर खाटमा कोल्टे परेर सुतिरहेका रहेछन् । दाजुलाई देखेर बडो कष्टसँग उठेर गहभरि आँसु झारेर ढोगिदिए । भाइका आँखामा आँसु छचल्किरहेको देखेर मुरलीधरको पनि गहभरि आँसु भयो । चार वर्षपछिको यी दुई दाज्यूभाइको पुनर्मिलन सारै दुःखलाग्दो देखियो ।

मुरलीधरको गहभरि आँसु भएको देखेर उनको गोडामा समाउँदै श्रीधरले रुन्चे स्वरले भने, “दाजू अस्तिदेखि दम बढ्न थाल्यो । मलाई अब धेरै दिन बाँचुलाजस्तो लाग्दैन । मैले जीवनमा हजुरका प्रति धेरै अत्याचार गरेको छु । यस अज्ञानीको सबै अपराध क्षमा गरेर यी नाबालक छोराछोरीको शरण लिइदिनुहोला ।”

भाइका कुरा सुनेर मुरलीधरले बर्र आँसु झारे । मुरलीधर रोएको देखेर श्रीधरका जहान, छोराछोरी पनि रुन लागे । एकछिनपछि मुरलीधरले भाइका निधार, छाती, हात, गोडा सबै अङ्ग छामे । उनको शारीरिक गति देखेर मुरलीधरको हृदयमा दुःखको कोलाहल मच्चियो । केही बेरपछि छातीमा भक्कानु पारेर आँसु झार्दै भने, “बिसेक हुन्छ बा हरेस नखाऊ । बाले आफ्नो जीवनमा अनन्य पुण्य गर्नुभएकोछ । उहाँको त्यस महान् तपस्याका प्रभावले हाम्रो अनिष्ट कदापि हुने छैन । बरु अब यहाँका वैद्यको भर गरेर बस्नुभएन । तिमिले देशतिर औषधी गराउन लैजान्छु ।”

यति भनेर भाइका पथपरेजको व्यवस्था मिलाएर केही बेरपछि मुरलीधर आफ्नो घरतिर गए ।

यो घटना भएको छ, सात दिनपछि भाइलाई लिएर औषधी गराउन मुरलीधर देशतिर हिँडे भन्ने सुनियो ।

व्यक्तिवृत्त

नाम : देवसिंह सुतार
जन्ममिति : २०४७/१०/०९
स्थायी ठेगाना : मेलौली-७, बैतडी
नागरिकता : नेपाली
भाषा : नेपाली
बाबुको नाम : दानसिंह सुतार
आमाको नाम : सरुदेवी सुतार
धर्म : हिन्दू
शैक्षिक योग्यता : एम.एड.
सम्पर्क नं. : ९८६१०१०७७९

शैक्षिक योग्यता

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण वर्ष
एस.एल.सी.	मणिलेक उ.मा.वि., काँडा, बैतडी	२०६३
+२	मणिलेक उ.मा.वि., काँडा, बैतडी	२०६६
स्नातक	मणिलेक बहुमुखी क्याम्पस, बैतडी	२०७०
स्नातकोत्तर	त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं	अध्ययनरत